

תגובות

נאום סנגוריה על מפעל גדול תחת התקפות מתעצמות*

ריבה אביעד

משך הלימודים באולפן בישראל נקבע לא על בסיס שיקול פדגוגי אלא מסיבות מנהליות. מומחים בתחום יגידו לנו שאין לומדים שפה ב-500 שעות.

הקדמה

אני מברכת מעומק לב על מחקרו החדש של פרופ' לשם. אני חושבת שמחקר זה נותן לנו - משרדי הממשלה העוסקים בתחום הנחלת הלשון העברית וקליטת עלייה בכלל, הג'וינט וגופים אחרים החושבים על התערבות בתחום זה - מכשיר שיאפשר יצירת כלים וגיבוש מדיניות בתחום קליטת העלייה.

ברשותכם, אני רוצה להתחיל מן הנתון מתוך המחקר ש'עשה כותרות' בעיתונות לפני למעלה משנתיים, וממנו התחילו בעצם 'הצרות' שלנו. אני מצטטת מתוך דוח המחקר (עמ' 46): 41.4% מהעולים שולטים בכתיבה בעברית ברמה חלשה או כלל אינם יודעים לקרוא ולכתוב בעברית. דברי אני רוצה להשלים את הנתונים המופיעים במחקר, תוך הצגת היבטים אחדים של מערכת האולפנים ותוך התייחסות לשלוש שאלות: מי לומדים באולפנים, כמה לומדים באולפנים, ומה לומדים מחוץ לאולפן.

הצגת הבעיות המרכזיות

1. אחוז ההשתתפות באולפנים

השאלה היא איזה אחוז מן העולים הנכללים באוכלוסיית המחקר למד באולפנים - כמה מהם התחילו ללמוד וסיימו, כמה התחילו ללמוד ונשרו ובאיזה שלב נשרו, וכמה מהם לא למדו כלל. מאז כינון מדיניות הקליטה הישירה ניתנה לכל עולה חדש היכולת לנהל את לימודי העברית שלו כרצונו - כל עולה חדש זכאי ללימודי עברית באולפן 18 חודש מיום עלייתו ארצה, משמע הוא זכאי אך אינו חייב ללמוד מיד עם עלייתו לארץ או בשלב מאוחד יותר בתקופת הזכאות. אין נתון מדויק לגבי אחוז העולים שלמדו או שלומדים באולפנים, ואנחנו, גם אנשי משרד הקליטה וגם אנשי משרד החינוך, נותנים הערכות שונות בזמנים שונים ובפורומים שונים. בדיונים בנושאי תקציב אני אומרת כי כ-85% מן העולים הבוגרים מגיעים לאולפנים; בפורומים אחרים נמסרים נתונים אחרים.

ברשותכם, אדגים את דברי מתוך נתוני העלייה של המחצית הראשונה של שנת 2008 (ינואר

ריבה אביעד היא המנהלת בפועל של האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך.

* תגובה על מחקר של פרופ' אליעזר לשם: עולי ברית המועצות לשעבר 1999-2005: מחקר תשתית רב-תחומי. תמצית נרחבת של המחקר והתייחסויות נוספות לנושאים הנידונים בו, נביא בגיליון הבא.

עד יוני):

על-פי נתוני המשרד לקליטת עלייה, החל מ-1 בינואר 2008 ועד ל-30 ביוני 2008 הגיעו לארץ 5,267 עולים חדשים (לא כולל עולי אתיופיה), מהם 4,317 בני 18 ומעלה. באותה תקופה נפתחו רק 97 כיתות אולפן ראשוני שבהן החלו את לימודיהם 1,962 לומדים, כלומר רק 45% ממספר העולים שהגיעו. בכלל כיתות אלה 11 כיתות לבני 60 ומעלה שבהן למדו 202 לומדים. אין קשר מלא בין שתי מערכות הנתונים האלה: ייתכן שבין הלומדים שהחלו את לימודיהם בתקופה זו עולים שהגיעו באמצע שנת 2006 (הם עדיין זכאים). ניתן להניח שחלק מן העולים שהגיעו בתקופה זו החליטו שלא להתחיל את לימודיהם מיד לאחר עלייתם ארצה. אנו מקווים שרוב הלומדים ישלימו את לימודיהם באולפן, אך אין ספק שחלק מהם ינשרו מסיבות אלו או אחרות. ובכל זאת, יש בנתונים אלה אינדיקציה מסוימת.

ציינתי מה שציינתי כדי להצביע על העובדה שאחוז מסוים של העולים ששיעורו המדויק אינו ידוע לנו אינו לומד באולפן. ואני מניחה שחלק מאוכלוסיית המחקר אכן לא למד באולפן. חשוב לי לומר בהקשר זה כי ביוזמתנו ולבקשתנו, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עורכת עתה סקר שמי מקיף על-פי מספרי תעודות זהות של עולים, כדי להעמיד לרשותנו נתוני אמת לגבי שיעור העולים המשתתפים באולפנים ושיעור המשלימים את לימודיהם באולפן, על סמך עיבוד הנתונים המתקבלים ממשרד הקליטה לגבי רשימת העולים, מן הסוכנות היהודית לגבי הנרשמים לאולפן ומן האגף לחינוך מבוגרים לגבי נבחנים במבחן לסיום אולפן (החל מפברואר 2001 כל לומד המבקש לקבל אישור על לימודיו באולפן חייב להיבחן במבחן לסיום אולפן). כך נדע את אחוז הלומדים מקרב העולים, ואת אחוז הנושרים או לחילופין המסיימים מקרב הלומדים.

2. מסגרות הלימוד

המדינה מתקצבת חמישה חודשי לימוד בלבד באולפן ראשוני. המשוואה לקביעת התקציב פשוטה מאוד לכאורה: מספר העולים בני 18 ומעלה חלקי תקן לומדים בכיתה כפול עלות משרה שווה תקציב הפעלת האולפנים.

משך הלימודים באולפן חמישה חודשי לימוד נקבע ללא כל שיקול פדגוגי אלא מסיבות מנהליות בלבד: מורה זכאי לשני חודשי חופשה בשנה; מעוניינים ליצור שני מחזורי לימוד בשנה, ומכאן חמישה חודשי לימוד - חודשי לוח! - שבתחילה למדו בהם 30 שעות שבועיות סך הכול 600 שעות, יותר מאוחר 28 שעות שבועיות (ברוטו) - סך הכול 560 שעות, והחל מנת 1990 25 שעות שבועיות (ברוטו), סך הכל 500 שעות לימוד, כולל חופשות חגים וחופשות מערכת החינוך.

מומחים בתחום יגידו לנו שב-500 שעות אין לומדים שפה. אם נתייחס רק למיומנות הדיבור: בחישוב פשוט, בכיתה בת 20 לומדים (תקן הכיתה המחייב הוא 25 לומדים לכיתה), כאשר המורה אינו 'פּטפּטן', בשיעור בן 45 דקות הלומד מדבר 2 דקות, ביום לימודים - 10 דקות, בשבוע לימודים - 50 דקות, ובמחזור לימודים שלם 17 שעות בלבד.

ב-17 שעות אין לומדים לדבר בשפה שנייה, וכיוצא בזה אפשר לומר על שאר המיומנויות. פרופ' ג'ודית ליסקין-גספרו טוענת ב-ETS Oral Proficiency Testing Manual שפורסם ב-1982 על ידי Princeton Educational Testing Service כי לומד שפה בעל יכולת למידה בינונית זקוק ל-1,320 שעות לימוד במסגרת אינטנסיביות של 44 שבועות, כדי להגיע מרמת מתחילים לרמת בינונית המאפשרת השתלבות בתעסוקה במקצועות שאינם עתירי שפה.

ואכן, במסגרות שבהן אנחנו מלמדים יותר שעות, כמו, למשל, במסגרות לימוד לבעלי מקצועות רפואיים ופארה-רפואיים שבהן לומדים 960 שעות לימוד: 500 שעות אולפן + 300 שעות מכינה + 160 שעות קורס מינוח, בכיתות תק"א, בכיתות סטודנטים וכדומה, רמת ההישגים הרבה יותר גבוהה: בעלי המקצועות הרפואיים מסוגלים להשתתף ללא בעיה בקורסי הרישוי המקצועיים, הסטודנטים נקלטים באוניברסיטאות ללא צורך במכינות וכדומה.

מסגרות המשך מסוגים שונים הופכות, אם כך, לחיוניות. המדינה, כפי שאמרה שרת החינוך פרופ' יולי תמיר שלשום במליאת הכנסת, מחויבת אך ורק האולפן ראשוני. וכאן אני גולשת לרגע לראייה עתידית של המערכת. מערך הקליטה הלשונית בארץ צריך לכלול שלושה שלבים, כפי שהגדירה אותם ד"ר ליאורה ויינברך במפגש מומחים להנחלת הלשון שקיים שר הקליטה יאיר צבן בשנת 1995: **שלב קלט**, העולה רוכש את הכשירויות הלשוניות הבסיסיות, שהוא בעצם שלב האולפן ראשוני; **שלב הגישור**, שבו אוצר המלים הראשוני ותבניות הלשון מתרחבים ומתבססים ובו רוכש העולה מיומנויות ואסטרטגיות ללמידה עצמית - וזהו בעצם שלב אולפן המשך; ו**שלב התמך**, שבו הסביבה מזמנת לעולה הזדמנויות להשתמש באסטרטגיות ובמיומנויות ללמידה עצמית של השפה שרכש: עיתונות בעברית קלה, חדשות בעברית קלה וכדומה.

3. הסביבה השפתית ומקומה של העברית בחיי היום-יום של העולים

שתי דבקייות (סטיקרים), שהיו מודבקות על דלתות החנויות, אחת מתחת לשנייה, זכורות לי מתקופת ילדותי ונשאו לכאורה מסרים מנוגדים: האחת: יהודי, דבר עברית, והשנייה, בשורות קצרות: מיר רעדן יידיש, We Speak English, Nous parlons français, וכן הלאה. לאמור: קודם כול, עולה חדש, דבר עברית! עם זאת, ניתן לך שירות בשפתך.

היום אין צורך בדבקייות. השירות ניתן תכופות גם בשפת המוצא של העולים, ובמיוחד ברוסית. אם בעבר הייתי יכולה להגיד למורים באולפנים, בהגזמה כמובן, שהם בעצם רק 'מורה מסייעת', שכן המורה האמיתי של העולים הוא הנהג באוטובוס, הקופאית בסופר, הכספרית בבנק, כלומר הכיתה האמיתית היא בעצם הרחוב ושעות הלימוד הן כל השעות שבהן העולה מתפקד בסביבה - היום שוב אינני יכולה להגיד זאת. הכיתה, האולפן, הפכו מהרבה בחינות לבועה לשונית; האולפן, הכיתה, השיעור הם הסביבה היחידה שבה הלומד נמצא בסביבה דוברת עברית. ברגע שהוא יוצא מן הבועה הזאת הוא מתפקד בשפתו בבית, בשכונה, במכולת, בקופת חולים, בקניון ובמקרים רבים גם במקום העבודה - אם אינו בעל מקצוע עתיר שפה.

שלב התמך שעליו מדברת ליאורה ויינברך, השלב שבו הסביבה מזמנת לעולה הזדמנויות להשתמש באסטרטגיות ובמיומנויות ללמידה עצמית שרכש בשלב הגישור (שגם הוא ברוב המקרים לא מסופק לעולים), אינו קיים למעשה. וכאן נעוץ, לדעתי, עיקר ההסבר לממצאי המחקר המצביעים על כך שרמת השליטה בשפה העברית בקרב אוכלוסיית העולים הנמצאים בארץ במוצע עשר שנים היא בינונית בלבד.

ומה בעתיד

כפי שמראה המחקר של פרופ' לשם, ככל שרמת השליטה של העולה בשפה העברית גבוהה יותר, רמת החיים שלו ושל משפחתו, כפי שהיא מתבטאת ברמת הכנסות ובביטחון תעסוקתי,

גבוהה יותר, עיסוקו תואם יותר את עיסוקו בטרם העלייה, תחושת הבדידות והניכור שלו קטנה יותר, הצורך בגיבוש קהילת המוצא ובשמירה על מאפייני הייחודיים קטן, גבולות קבוצת המוצא נפרצים, טענות לאפליה ולדעות קדומות מצד הסביבה כלפיו פוחתות וכן הלאה. מכאן שהרכשת השפה העברית הופכת למשימה לאומית ראשונה במעלה, ומשמעותה למעשה הוא עיצוב החברה בישראל. המשימה מוטלת קודם כל על המדינה, אך משזו, מסיבות תקציביות או אחרות, אינה יכולה לעמוד במשימה, הריהי מוטלת גם על המגזר השלישי. וכאן אני רואה את חשיבותו של 'מסד קליטה' - כתשתית לפעילות (למשל, עריכת מחקרים מסוג מחקרו של פרופ' לשם), ולא פחות מכך - כיוזם תהליכים, כיוצר שותפויות, כמאגם משאבים, בעיקר משאבי ידע, וכשותף להולכת שינוי.

הערה אחרונה בעניין זה: הוועד המנהל של מסד קליטה אישר לאחרונה יוזמה של ועדת שפה: מיפוי של כל המסגרות להנחלת הלשון בארץ פרטיות, ציבוריות וממשלתיות. המיפוי כולל חומרי הלימוד, מאפייני האוכלוסייה וכדומה, וזאת כתשתית לגיבוש מדרג לשוני אחיד שעל פיו יעבדו כל המוסדות המנחילים את הלשון העברית, דוגמת ה-CEF של האיחוד האירופי. על כך יאמר: ותהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים.